

Неофіційний переклад*

5 червня 2025 року

СЕРЕЈ(2025)8

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ З ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ (СЕРЕЈ)

РОБОЧА ГРУПА З ПИТАНЬ ЯКОСТІ ПРАВОСУДДЯ (СЕРЕЈ-GT-QUAL)

КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ЩОДО ЯКОСТІ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У
СПРАВАХ ЦИВІЛЬНОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ХАРАКТЕРУ

Ці Керівні принципи були прийняті СЕРЕЈ на 44-му пленарному засіданні (4–5 червня 2025 року)¹

© СЕРЕЈ, Рада Європи, 2025. Всі права захищені. Документ не може бути відтворений, перекладений, розповсюджений, проданий або використаний іншим чином без попередньої письмової згоди. Для подання запиту на отримання такої згоди або для отримання додаткової інформації, будь ласка, звертайтеся до СЕРЕЈ, Рада Європи, за адресою СЕРЕЈ@coe.int.

¹ Ці Керівні принципи базуються на документі, підготовленому паном Вімом Давідом (Бельгія), членом СЕРЕЈ-GT-QUAL.

Вступ

1. Юрисдикційне провадження² відбувається в межах судового розгляду між сторонами процесу та суддею. У цивільних³ й адміністративних справах⁴ воно, як правило, охоплює подання документа про відкриття провадження, обмін письмовими процесуальними документами, у певних судових системах — допити свідків, а також, за можливості, усне пояснення (у формі усних виступів сторін). Судове рішення завершує провадження.

2. У більшості випадків юрисдикційне провадження виконує дві основні функції:

(i) підготовчу функцію для ухвалення судового рішення: її мета — представити спір та надати докази на підтвердження заявлених вимог з метою схилити суддю до ухвалення певного рішення;

(ii) катарсичну функцію: її мета — дати сторонам можливість висловити та спрямувати свої протиріччя, а також використати судовий час, тобто тривалість провадження, для усвідомлення спору та переосмислення його з раціонального погляду.

3. Якісне правосуддя неможливе без якісного юрисдикційного провадження, яке, своєю чергою, потребує тісної співпраці між усіма учасниками такого провадження — насамперед між суддями та адвокатами. Судді та адвокати повинні прагнути підвищувати якість провадження на кожному етапі розгляду справи.

4. Письмові заяви сторін мають бути чіткими, добре структурованими й такої довжини, яка дає сторонам змогу розгорнути обґрунтовані аргументи, а судді — повністю їх прочитати й належним чином на них відреагувати, з урахуванням робочого навантаження кожного та права сторін процесу на отримання рішення в розумний строк.

5. Судові засідання з усними виступами сторін надають можливість для безпосереднього обміну думками між сторонами або їхніми представниками, з одного боку, та судом — з іншого. Якщо національне законодавство передбачає такий обмін, важливо, щоб він давав змогу судді ставити питання сторонам, а сторонам — уточнювати важливі обставини або коротко висловити власну позицію.

6. Якість юрисдикційного провадження може бути підвищена на п'яти рівнях:

- (i) з точки зору організації судового процесу;
- (ii) з точки зору письмових виступів сторін;
- (iii) з точки зору чіткості юридичної мови;

² Термін «юрисдикційне провадження» використовується замість «судове провадження», оскільки цей документ стосується як судового, так і адміністративного правосуддя.

³ Термін «цивільні справи» також охоплює господарські та соціальні справи.

⁴ Документ не охоплює кримінальні справи через численні особливості кримінального провадження, зокрема обов'язковість усного слухання, особливу роль прокурора та домінантне значення основоположних прав на всіх стадіях провадження.

- (iv) з точки зору проведення судового засідання;
- (v) з точки зору самого судового рішення та комунікації суду зі сторонами процесу.

7. Ці Керівні принципи відповідають праву на справедливий судовий розгляд, гарантованому статтею 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), та принципам, що впливають з неї, зокрема принципу змагальності, і не можуть тлумачитися в спосіб, що підриває їх.

1. Організація судового розгляду

Керівний принцип 1. Суддя має відігравати активну роль у процесуальних питаннях: він повинен готувати судові засідання, забезпечувати дотримання належної правової процедури та основоположних свобод (зокрема, права на захист і принципу змагальності), а також процесуальних правил і гарантувати, що провадження відбувається справедливо, якомога швидко й ефективно.

8. У цивільних або адміністративних справах провадження, як правило, відкривається однією зі сторін. Сторони також можуть його припинити — або у зв'язку з досягненням домовленості, або через відмову позивача від заявлених вимог. Отже, сторони контролюють як відкриття, так і завершення провадження.

9. Коли сторона відкриває провадження і має намір довести його до завершення, суддя, у межах можливого, зобов'язаний забезпечити оперативний розгляд справи та збереження якості юрисдикційного провадження з дотриманням належної правової процедури, основоположних свобод і чинних процесуальних норм.

10. Якщо національні процесуальні норми це дозволяють, суддя забезпечує продовження провадження з дотриманням принципу змагальності, для чого складає процесуальний графік, обов'язковий для сторін (зокрема, із зазначенням строків для обміну письмовими виступами сторін і, за потреби, датою судового засідання для усних виступів).

11. Бажано, щоб за недотримання процесуального графіка передбачалися санкції, наприклад відхилення процесуальних документів, поданих із запізненням (що не перешкоджає подальшому провадженню), або фінансові санкції.

12. Якщо національні процесуальні норми це дозволяють, письмові виступи сторін та додані матеріали мають надсилатися судді до моменту проведення усного слухання — у строк, що дає можливість належним чином підготуватися до судового засідання.

2. Письмові виступи сторін

Керівний принцип 2. Щоб надати судді можливість швидко й ефективно розглянути справу, процесуальні документи мають бути: (i) структурованими та зрозумілими, (ii) обмеженими за обсягом — з урахуванням особливостей спору.

13. Широке використання ІТ-інструментів, а останнім часом і штучного інтелекту, може призводити до значного збільшення обсягу процесуальних документів, зокрема через застосування функції «копіювати – вставити» без одночасного системного опрацювання структури, узагальнення або уточнення, що є необхідним у разі збільшення обсягу письмових матеріалів.

14. Така ситуація впливає на роботу суддів, а саме на кількість справ, які вони здатні розглядати протягом визначеного періоду, і, відповідно, на швидкість розгляду справ, яка є одним із чинників якості правосуддя.

15. Сторони мають право захищати свою позицію на власний розсуд — з дотриманням основоположних свобод і чинного законодавства. Тому наведені нижче пропозиції стосуються не змісту аргументів сторін, а лише структури та обсягу їхніх письмових виступів.

а. Письмові процесуальні документи повинні бути структурованими та чіткими

16. За прикладом Європейського суду з прав людини⁵ та Суду Європейського Союзу⁶ низка держав – членів Ради Європи вже запровадила ініціативи з регулювання структури письмових заяв сторін: як на рівні законодавства⁷, так і в процесуальних нормах⁸ або в необов'язкових протоколах між судами та адвокатами⁹. Їхньою метою є підвищення зрозумілості письмових заяв як для судді, так і для адвокатів іншої сторони та самих сторін (особливо для осіб, які не мають представника). Чітка й уніфікована структура письмових заяв спрощує роботу судді (а отже, збільшує кількість справ, у якими може бути ухвалено судові рішення), а також зменшує ризик помилок і, відповідно, підстав для оскарження (наприклад, оскарження до касаційного суду через відсутність відповіді на довід, загублений у надмірному та погано структурованому обсязі викладеного матеріалу).

17. Низка заходів щодо письмових заяв сторін може сприяти підвищенню якості юрисдикційного провадження:

⁵ Див., зокрема, розділ “Practice Directions” («Практичні вказівки») у Регламенті Європейського суду з прав людини від 28 березня 2024 року (стор. 68, 69, 72, 85 і 92): <https://www.echr.coe.int/en/web/echr/rules-of-court>

⁶ Див., зокрема, розділ “Form and structure of procedural documents” («Форма та структура процесуальних документів») у Практичних вказівках для сторін у справах, що розглядаються Судом (стор. 11 та наст.): https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202402173

⁷ Наприклад, цивільні процесуальні кодекси Австрії, Бельгії, Хорватії, Франції, Угорщини, Італії, Норвегії та Нідерландів містять відповідні положення із цього питання.

⁸ Див.: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2024/949/made> та <https://supremecourt.uk/how-to-appeal/practicelirections>

⁹ Наприклад:

Франція: <https://www.courdecassation.fr/toutes-les-actualites/2023/01/30/la-charte-de-presentation-des-ecritures-signees-la-cour-de>
Італія: <https://www.consiglionazionaleforense.it/documents/20182/219809/Schema+per+la+redazione+dei+ricorsi+per+ cassa zione+in+materia+civile+e+tributaria.pdf/dd6a4a0d-23a4-4235-be01-6432ac449ebd?t=1473079160000>

– уніфікований формат сторінки: стандартизація оформлення письмових заяв сторін (шрифт, розмір шрифту, міжрядковий інтервал, поля, максимальна кількість слів на сторінці тощо)¹⁰ забезпечує не лише належну читабельність документів, але й уніфіковане застосування обмежень щодо їх обсягу (які буде розглянуто нижче в пункті b);

– заключна письмова заява у формі зведеного викладу: якщо сторона подає кілька послідовних письмових заяв, її фінальний документ має бути складено у формі зведеної заяви з викладенням усіх аргументів, щоб суддя мав змогу посилаватися лише на цей фінальний документ;

– додатки та опис: додатки, подані на підтвердження письмової заяви, мають бути пронумеровані, а до заяви має бути додано опис додатків. У самій письмовій заяві слід чітко посилаватися на відповідні додатки, щоб суддя та інша сторона могли легко перевірити наведені твердження;

– структура письмових процесуальних документів сторін:

(i) основні розділи письмових заяв мають супроводжуватися заголовками, а підрозділи — підзаголовками;

(ii) письмові заяви сторін мають бути структуровані в такий спосіб:

(i) вступна частина письмового процесуального документа повинна містити: (i) зазначення компетентного суду та судової палати, яка розглядає справу, реєстраційний номер справи в суді (номер у досьє), а також, за наявності, дату судового засідання для усних виступів сторін; (ii) точну ідентифікацію сторін (з оновленими контактними даними під час кожного нового подання) та зазначення їхнього процесуального статусу (позивач, відповідач, апелянт, відповідач в апеляції тощо);

(ii) зміст із переліком основних розділів і підрозділів із зазначенням відповідних сторінок (відповідно, сторінки мають бути пронумеровані), а також коротким викладом суті справи;

(iii) перелік процесуальних документів (документ про відкриття провадження, будь-які ухвали, письмові виступи сторін тощо), що дає суду короткий огляд перебігу провадження; у разі подання апеляції має бути також зазначено оскаржуване судове рішення;

(iv) стислий і точний виклад фактичних обставин, підтверджений додатками, який містить лише ті факти, що мають значення для розуміння та вирішення спору;

¹⁰ Європейський суд з прав людини вже вимагає такої уніфікації: зокрема, на сторінці 68 свого рішення від 28 березня 2024 року (див. вище). Аналогічні вимоги застосовує й Верховний суд Іспанії (виключно у цивільних справах; рішення опубліковане в Офіційному віснику від 21 вересня 2023 року), а також Верховний суд Сполученого Королівства (<https://supremecourt.uk/how-to-appeal/practice-directions#practice-direction-5> – стаття 5.9).

(v) виклад процесуальної історії справи та вимог сторін (вимоги в суді першої інстанції, рішення суду першої інстанції, вимоги в апеляційному порядку тощо);

(vi) обговорення: доводи сторін¹¹ мають бути чітко визначені, викладені послідовно й у логічному порядку, із зазначенням їх статусу — основний, додатковий, ще більш додатковий тощо. Доводи, що стосуються процесуальних питань, мають передувати доводам щодо суті позову. Кожен правовий аргумент має супроводжуватися посиланням на відповідну правову норму. Посилання на судову практику та доктринальні джерела слід обмежити лише тими, що є релевантними для вирішення спору¹²;

(vii) резолютивна частина має містити чітке формулювання вимог сторін. Вона не є викладом або узагальненням правових доводів (які не повинні міститися в резолютивній частині).

18. Наведена вище структура може бути застосована в більшості цивільних та адміністративних справ. Водночас у деяких конкретних випадках виправданим є відступ від неї і сторони повинні мати свободу діяти відповідно до обставин. Також слід враховувати, що ці рекомендації можуть не підходити для справ, у яких сторони представляють себе самотійно.

b. Письмові виступи сторін мають бути обмежені за обсягом

19. Письмові виступи сторін стають дедалі об'ємнішими, що суттєво впливає на кількість справ, які можна розглянути під час одного судового засідання, а також на кількість справ, які суддя може опрацювати протягом певного періоду. Хоча надзвичайно важливо, щоб сторони мали можливість викладати свої правові позиції, не менш важливо, щоб ці виступи не перевищували необхідного обсягу, що дасть змогу забезпечити розгляд справ у розумний строк¹³.

b.1 Практика європейських судів

20. У своєму Регламенті від 28 березня 2024 року¹⁴ Європейський суд з прав людини встановлює обмеження щодо обсягу письмових виступів, які подаються до нього, зокрема:

¹¹ Див. визначення, наведене в Хартії про форму письмових виступів, затвердженій Касаційним судом Франції, с. 4: «Правовими доводами є міркування юридичного або фактичного характеру, які сторона висуває на підтримку своїх вимог (...). Вони полягають у посиланні на факт або правочин (із поданням доказу), з яких шляхом юридичного міркування сторона намагається вивести обґрунтованість своїх вимог». <https://www.courdecassation.fr/toutes-lesactualites/2023/01/30/la-charte-de-presentation-des-ecritures-signees-la-cour-de>

¹² В ідеалі, судову практику та доктринальні джерела, на які подається посилання, слід направляти до суду одночасно з додатками, щоб уникнути необхідності проведення додаткового пошуку.

¹³ Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) також рекомендує обмежувати обсяг письмових заяв — див. сторінку 29 Інструменту СЕРЕЈ з вирішення проблеми накопичення справ (Backlog Reduction Tool): <https://rm.coe.int/backlog-reduction-tool-fr/1680b2ca5f>

¹⁴ <https://www.echr.coe.int/en/web/echr/rules-of-court>

- індивідуальні заяви — не більше 20 сторінок (стаття 47 § 2 b);
- вимоги на підставі статті 43 Конвенції — не більше 10 сторінок;
- запити про втручання третьої сторони — не більше 2 сторінок;
- письмові зауваження третіх осіб — не більше 10 сторінок.

21. Це також стосується Суду Європейського Союзу:

– у Регламенті Суду (зі змінами, внесеними у 2024 році)¹⁵, зокрема в статтях 170a (7 сторінок), 175 та 180 (які передбачають, що Голова Суду може встановлювати обмеження щодо кількості сторінок письмових виступів);

– у практичних інструкціях для сторін щодо справ, що розглядаються Судом, зокрема¹⁶:

(i) щодо письмової стадії процедури за запитами про попереднє рішення (максимум 20 сторінок, як правило);

(ii) щодо письмової стадії процедури у справах про пряме оскарження (максимум 30 сторінок, як правило);

(iii) щодо заперечення (максимум 30 сторінок, як правило).

b.2 Практика деяких держав – членів та спостерігачів Ради Європи

22. Нідерланди. Суди Нідерландів ухвалили рішення обмежити обсяг виступів сторін, які подаються до апеляційних судів у цивільних і господарських справах. Верховний суд Нідерландів ухвалив попереднє рішення 3 червня 2022 року, у якому зазначив, що правила суду можуть, за певних умов, обмежувати обсяг письмових виступів у цивільних і господарських справах, а документи, що перевищують встановлені межі, можуть не братися до уваги (сторона, чий документ було відхилено, має два тижні для повторного подання письмового виступу з дотриманням процесуальних вимог)¹⁷. Обмеження щодо обсягу письмових процесуальних документів було піддане оцінці у 2024 році — результати загалом були позитивними¹⁸.

23. Греція, Іспанія та Сполучене Королівство. У Греції Державна рада (президентський указ № 18/1989, статті 17 § 6, 19 § 2) встановлює обмеження від 20 до 30 сторінок; Регламент Державної ради (стаття 10) передбачає ліміт у 30 сторінок. В Іспанії Верховний суд (лише в цивільних справах) встановив обмеження на рівні 25 сторінок (рішення опубліковане в Офіційному віснику від 21 вересня 2023 року). У Сполученому Королівстві Верховний суд¹⁹ також обмежує обсяг процесуальних документів.

¹⁵ <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2024-08/rdp-cour-en.pdf>

¹⁶ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202402173

¹⁷ <https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsoverzicht/2022/juni/hoge-raad-limiet-lengte-processtukken-toelaatbaarlange-stukken-mogen/>

¹⁸ <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Regelingvoor-kortere-processtukken-in-hoger-beroep-werkt-goed.aspx>

¹⁹ <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part52/practice-direction-52c-appeals-to-the-court-of-appeal>

24. Водночас Верховний суд Іспанії постановив, що обмеження обсягу письмових заяв у цивільному судочинстві не порушує права на захист, якщо дотримано певних умов²⁰.

25. Ізраїль. В Ізраїлі обсяг процесуальних документів сторін також регулюється — відповідно до пункту 9(d) Цивільного процесуального кодексу Ізраїлю.

b.3 Обмеження обсягу письмових заяв сторін

26. Обмеження обсягу заяв сторін до певної кількості сторінок для кожної сторони (наприклад, у Нідерландах встановлено ліміт — не більше 25 сторінок на сторону) може сприяти підвищенню якості юрисдикційного провадження (зокрема, з огляду на викладене в пункті 9) як у судах першої інстанції, так і в апеляційному порядку за умови дотримання таких вимог:

(i) обмеження обсягу процесуальних документів має бути розумним і давати можливість сторонам повноцінно викладати свою правову позицію;

(ii) обмеження обсягу письмових процесуальних документів має супроводжуватися уніфікованим форматом оформлення (тип шрифту, розмір шрифту, міжрядковий інтервал, поля, максимальна кількість слів на сторінці);

(iii) окремі сторінки не повинні включатися до загальної кількості сторінок (наприклад, сторінки з ідентифікаційною інформацією сторін, починаючи з другої, або сторінки з описом додатків)²¹;

(iv) кожна сторона має мати можливість звернутися до судді з клопотанням про дозвіл подати більш об'ємну письмову заяву, зокрема через складність або масштабність справи; така можливість має бути реальною та такою, що передбачає позитивне рішення суду у відповідних випадках. Суддя повинен розглядати таке клопотання індивідуально, з урахуванням обставин конкретної справи. Рішення судді має бути вмотивованим і, за можливості, ухваленим у найкоротший строк;

(v) кожна сторона повинна мати однаковий ліміт сторінок для своїх письмових заяв; отже, якщо суддя дозволяє одній стороні подати більш об'ємний документ, таке саме право автоматично надається й іншим сторонам.

27. Невиконання вимоги щодо обмеження обсягу письмової заяви може мати наслідком санкції, однак ці санкції мають бути розумними й не повинні призводити до залишення справи без розгляду. Наприклад, у Нідерландах письмові заяви, які перевищують встановлений обсяг, можуть бути залишені суддею без розгляду, після чого сторона, чий процесуальний документ не було прийнято, має 15 днів для повторного подання документа, оформленого відповідно до правил судочинства. Подібні правила застосовуються також у Державній раді Греції.

²⁰ <https://rm.coe.int/sts-2206-2021-2-/1680b69220>

²¹ Це забезпечує недопущення порушення прав сторін у справах за участю кількох учасників.

28. Складні спори (наприклад, у зв'язку з: (i) предметом спору та/або кількістю залучених сторін; (ii) обсягом судового рішення, ухваленого в попередній інстанції, або (iii) складністю відповідного адміністративного акта), а також спори, що стосуються принципових питань (зокрема, порушення прав людини), можуть потребувати письмових заяв, обсяг яких перевищує встановлену норму. Бажано із самого початку передбачити можливість збільшення максимальної кількості сторінок для таких справ (за умови збереження права сторони звернутися до судді з клопотанням про дозвіл на подання більш об'ємного письмового документа залежно від потреб конкретної справи).

3. Зрозумілість юридичної мови

Керівний принцип 3. Оскільки правосуддя здійснюється державою в інтересах учасників процесу, юридичні фахівці — судді й адвокати — повинні забезпечити використання чіткої та зрозумілої юридичної мови, а держави мають надавати сторонам процесу глосарії з визначеннями основних термінів, що використовуються. Вкрай важливо, щоб сторони процесу розуміли, що відбувається під час юрисдикційного провадження.

29. Навіть якщо судді та адвокати, як правило, добре володіють юридичною мовою та її складнощами, це не завжди стосується сторін — особливо якщо йдеться про фізичних осіб, які не мають представника. Точність термінів є ключовою в юридичній сфері, однак юристи й судді мають уникати професійного жаргону, який може бути незрозумілим для учасників процесу²². Сторони повинні мати змогу якнайкраще розуміти письмові виступи, щоб повноцінно брати участь у юрисдикційному провадженні й щоб воно виконувало свою катарсичну функцію (див. пункт 2). Водночас спрощення юридичної мови жодним чином не може обмежувати свободу сторін захищати себе у спосіб, який вони вважають за доцільний.

30. Спрощення юридичної мови передбачає:

- відмову від застарілих висловів, які не додають цінності процесуальному документу чи судовому рішення;
 - відмову від латинських висловів або принаймні їх переклад — у випадках, коли їх застосування є доцільним;
 - включення до судових рішень глосарія основних юридичних термінів.
- Розроблення такого глосарія повинне не покладатися на окремих суддів, а здійснюватися централізовано, щоб усі суди одного типу використовували уніфікований словник термінів. Для різних категорій справ (кримінальні, сімейні, господарські тощо) можуть бути окремі глосарії.

²² Див. СЕРЕЈ(2021)1, «Для кращої інтеграції користувача в судові системи: керівні принципи та порівняльні дослідження щодо центрального значення користувача в цивільному судочинстві та щодо спрощення й уніфікації мови, що використовується з користувачами». <https://rm.coe.int/cepej-2021-6-en-guidelines-and-comparative-studycentrality-user/1680a2dd63>. Наприклад, в Іспанії 11 березня 2021 року було підписано протокол, спрямований на розвиток сучасної юридичної мови, доступної для громадян. Протокол підписали Міністерство юстиції, вищі судові інстанції, колегія адвокатів та університети. Також було створено комісію з питань зрозумілості та модернізації юридичної мови. Крім того, Вища рада юстиції Бельгії провела ґрунтовне дослідження із цього питання, доступне французькою, нідерландською, німецькою та англійською мовами: <https://csj.be/admin/storage/hrj/projectflavour.pdf>

31. Необхідність спрощення юридичної мови має бути донесена до суддів і адвокатів ще на етапі початкової професійної підготовки.

32. Спрощення юридичної мови має стосуватися не лише письмових виступів сторін і судових рішень, а й усієї комунікації суду з учасниками процесу (наприклад, повісток про виклик до суду), які слід адаптовувати до цільової аудиторії (наприклад, у випадках, коли учасником є неповнолітній)²³.

4. Судове засідання

Керівний принцип 4. Оскільки саме під час усного судового засідання відбувається безпосередній обмін між сторонами, їхніми представниками та суддею, воно має надавати додаткову цінність юрисдикційному провадженню — насамперед через можливість сторін висловитися. Це засідання має бути підготовлене й організоване таким чином, щоб бути максимально ефективним.

33. Усні судові засідання проводяться не в усіх правових системах і не в усіх категоріях справ, однак у разі їх проведення вони повинні справді збагачувати юрисдикційне провадження. Цінність усного засідання проявляється на трьох рівнях:

(i) не повторюючи повністю свої письмові виступи, сторони або їхні представники можуть акцентувати на ключових моментах справи;

(ii) суддя має змогу ставити запитання сторонам, їхнім представникам, а також, за потреби, свідкам;

(iii) сторони можуть висловити власний досвід та емоційне сприйняття. Це може охоплювати обговорення аспектів, що виходять за межі суто юридичних питань (у цьому слід зберігати баланс). Цей етап не можна ігнорувати: він має важливе значення для учасника провадження і підсилює легітимність судового рішення.

34. Для того щоб судове засідання з усними виступами сторін виконувало свою функцію, необхідно, щоб:

– його учасники (сторони або їхні представники, а також суддя) були ознайомлені з матеріалами справи, що передбачає, зокрема, наявність у судді останніх процесуальних документів і доданих матеріалів до початку засідання;

– для кожної справи було передбачено достатньо часу для усного викладення позиції, щоб розподіл часу на виступи було погоджено на початку засідання і щоб був окремо зарезервований час як для запитань судді, так і для висловлювань сторін у разі, якщо вони побажають скористатися цим правом.

²³ Наприклад, у Бельгійському інституті суддівської підготовки створено спеціальний підрозділ із питань «зрозумілої юридичної мови». Цей підрозділ адаптував форму повістки до суду для неповнолітніх, які викликаються до судді у справах сім'ї, з урахуванням потреб відповідної аудиторії. Адаптований документ опубліковано в Moniteur belge: https://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2024/08/28_2.pdf#page=41

35. Якщо це дозволяють процесуальні норми та організація роботи суду, доцільно викликати сторін та їхніх представників на визначений час і завчасно інформувати їх про тривалість усного виступу з метою уникнення зайвого очікування та забезпечення належної підготовки до судового засідання.

36. Усне судове засідання може також проводитися в альтернативних формах, зокрема:

- шляхом заміни традиційних усних виступів інтерактивним обговоренням між суддею та представниками сторін, під час якого суддя ставить запитання адвокатам щодо аспектів, які, на його думку, потребують уточнення або заслуговують на додаткове пояснення (таке обговорення може також поєднуватися з традиційними виступами)²⁴;

- шляхом попередньої організації етапу мирного врегулювання спору, під час якого суддя (як правило, не той, що розглядатиме справу по суті) намагається сприяти досягненню сторонами взаємного вирішення спору, а якщо згоди не досягнуто, проводиться традиційне усне засідання;

- шляхом поділу юрисдикційного провадження на етапи: спочатку проводиться термінове судове засідання щодо питань, які потребують оперативного вирішення (підсудність, прийнятність позову, позовна давність тощо), а потім – засідання щодо розгляду справи по суті (якщо в ньому ще є потреба).

5. Судове рішення

Керівний принцип 5. Щоб система правосуддя могла виконувати свою функцію врегулювання суспільних відносин, вкрай важливо, щоб особи, на яких поширюється дія судового рішення, розуміли його зміст і мотиви, з яких суддя ухвалив це рішення. Судові рішення мають бути зрозумілими, структурованими, чіткими та обґрунтованими за обсягом з огляду на складність і масштаб справи.

37. Законодавства держав-членів часто визначають структуру судових рішень або обов'язкові елементи, які вони мають містити. В окремих випадках відповідні положення є досить деталізованими. Наведені нижче рекомендації не повинні тлумачитися як такі, що суперечать цим нормам.

38. Важливо, щоб сторони процесу розуміли не лише саме судове рішення, яке їх стосується, а й мотиви, з яких суддя дійшов відповідного висновку, викладені в мотивувальній частині рішення. Саме від цього залежать довіра до системи правосуддя та її легітимність.

39. Судді повинні приділяти увагу способу викладення судових рішень і забезпечувати їх чітку структуру та зрозумілість. Обсяг судового рішення також має бути розумним (з урахуванням обов'язку надати відповідь на доводи сторін та обсягу

²⁴ Це значно ускладнюється, якщо сторони не мають представника.

їхніх письмових заяв), оскільки надто довге рішення ризикує залишитися непрочитаним або бути неправильно витлумаченим. За потреби можна розглянути можливість розроблення шаблонів судових рішень для використання суддями ²⁵ із збереженням їхньої свободи застосовувати ці шаблони або ні, залежно від обставин конкретної справи.

40. Початкова підготовка суддів та підвищення їхньої кваліфікації мають містити окремий модуль, присвячений написанню судових рішень, зокрема їх структурі, зрозумілості та лаконічності. Можна також підготувати збірник прикладів належної практики й надати його всім суддям²⁶.

41. Питання структури, зрозумілості та обсягу судових рішень може розглядатися також у межах оцінювання роботи суддів із метою заохочення більшої уваги до цього аспекту²⁷.

6. Впровадження Керівних принципів

42. Ці Керівні принципи є складовою частиною необхідної співпраці між усіма учасниками юрисдикційного провадження, передусім — суддями та адвокатами. Деякі з викладених пропозицій можуть потребувати внесення змін до законодавства. У будь-якому разі їх реалізації має передувати обговорення між усіма залученими суб'єктами судового процесу — з урахуванням конкретних національних обставин.

²⁵ Наприклад: Норвегія.

²⁶ Наприклад, Бельгійський інститут суддівської підготовки під час початкової підготовки надає молодим суддям книгу із цієї тематики: французькою мовою — «Dire le droit et être compris. Comment rendre le langage judiciaire plus accessible. Guide pour la rédaction des actes judiciaires» (видавництво Anthémis, 2017), нідерландською мовою — «Juridisch Nederlands» (видавництво Ассо, 2024). Вища рада суддів і прокурорів Боснії і Герцеговини опублікувала посібник із цього питання у 2021 році.

²⁷ Див. СЕРЕЖ(2024)5, Керівні принципи щодо оцінювання якості роботи суддів <https://rm.coe.int/quality-work-judgesmise-en-page-version-en/1680b3fe75>

ДОДАТОК — ЗРАЗОК ПИСЬМОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКУМЕНТА²⁸

Цей документ подається лише як приклад.

Суд, до якого подано справу Судова

палата / зала

Номер справи

У разі наявності: дата усного судового засідання

Зазначення типу письмового процесуального документа (*позовна заява, письмові пояснення, зауваження тощо*)

ВІД ІМЕНІ:

- Повна ідентифікація сторони, яка подає письмовий процесуальний документ
- Процесуальний статус

ПРОТИ:

- Повна ідентифікація протилежної сторони (сторін)
- Процесуальний статус

ЗА УЧАСТЮ:

- Повна ідентифікація третьої особи (осіб), які беруть участь у справі
- Процесуальний статус

²⁸ Приклади Франції:

[Modèle_Trame_Première_instance.pdf \(courdecassation.fr\)](#) [Appeal_Treatment_template.pdf \(courdecassation.fr\)](#)

I. ЗМІСТ

II. СТИСЛИЙ ВИКЛАД

III. ОСКАРЖУВАНЕ РІШЕННЯ *(у разі розгляду в апеляційному порядку)*

IV. ПРОЦЕДУРА *(огляд процесуальних дій у справі)*

V. ВИКЛАД СУТТЄВИХ ФАКТИЧНИХ ОБСТАВИН

VI. ПРОЦЕСУАЛЬНА ІСТОРІЯ ТА ВИМОГИ СТОРІН

VII. ОБГОВОРЕННЯ

- 1-й правовий довід (основний): короткий виклад суті доводу
- 2-й правовий довід (як альтернативний): короткий виклад суті доводу
- 3-й правовий довід (як альтернативний): короткий виклад суті доводу
- *тощо (за потреби)*

VIII. РЕЗОЛЮТИВНА ЧАСТИНА (СУТЬ ВИМОГ)

ДОДАТКИ:

- (i) Перелік доданих матеріалів (додатків / доказів)
- (ii) Перелік судової практики та доктринальних джерел, на які подано посилання або які долучено